

ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΔΙΚΗ

ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Άνω των δέκα ετών έχουν παρέλθει από την εισαγωγή στη διοικητική δικονομική τάξη του θεσμού της πιλοτικής δίκης με τον ν. 3900/2010. Έχει δημοσιευθεί μεγάλος αριθμός δικαστικών αποφάσεων από το Συμβούλιο της Επικρατείας, που παρέχουν ένα ευρύ πεδίο κατανόησης της λειτουργίας του θεσμού στη δικονομική πράξη. Ίσως, λοιπόν, να είναι κατάλληλη στιγμή αναστοχασμού για τον θεσμό¹, ώστε η μέχρι σήμερα επιτυχία του να κραταιωθεί περαιτέρω μέσω ενδεχομένων προσαρμογών σε ορισμένα σημεία του. Στο παρόν κείμενο επιχειρείται μια προσέγγιση των βασικών ρυθμίσεων υπό το φως και της οικείας δικονομικής νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας αυτών των ετών, ώστε να ληφθεί θέση έναντι ορισμένων αντιρρήσεων που είχαν ήδη εκφρασθεί κατά την αρχική περίοδο του τότε νεοπαγούς θεσμού και να αξιολογηθούν κριτικά ορισμένες πτυχές των σχετικών κανόνων. Επιχειρείται, δηλαδή, μια επίκαιρη ανάλυση υπό την έποψη των συνταγματικών επιταγών απονομής της δικαιοσύνης, και δη των θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων.

¹ Μεταφορικά μιλώντας, η πάροδος της πρώτης δεκαετίας, και μάλιστα υπό πυκνή εφαρμογή των σχετικών διατάξεων, αποτελεί το πρώτο ίσως ορόσημο υπέρβασης της «ανηλικότητας» που χαρακτηρίζει έναν νεοπαγή θεσμό (πρβλ. άρθρο 134 ΑΚ, κατά το οποίο η πάροδος της πρώτης δεκαετίας αποτελεί το πρώτο ηλικιακό όριο μερικής δικαιπρακτικής ενεργοποίησης ενός φυσικού προσώπου). Η πάροδος δεκαετίας, λοιπόν, αποτελεί ένα ασφαλές χρονικό διάστημα μετά το οποίο μπορεί να αξιολογηθεί μια ρύθμιση στο δικονομικό πεδίο. Αυτό το χρονικό διάστημα υπερβαίνει το όριο της πενταετίας, που εν γένει τίθεται στον νόμο για την αξιολόγηση της εφαρμογής διατάξεων (βλ. άρθρο 56 του ν. 4622/2019, καθώς και την καταργηθείσα διάταξη του άρθρου 9 του ν. 4048/2012). Ίσως, όμως, ο μείζων της πενταετίας χρόνος να είναι αναγκαίος για αυτήν την, κατ' αντικείμενο διαφοροποιούμενη, θεωρητική αξιολόγηση, που αναφέρεται κυρίως σε δογματικές πτυχές των καινών διατάξεων, και μάλιστα στο δικονομικό πεδίο, το οποίο πρέπει κατά μείζονα λόγο να χαρακτηρίζεται από σταθερότητα.

**Κυριάκος Π.
Παπανικολάου**
Λέκτωρ Δημοσίου Δικαίου
της Νομικής Σχολής
του ΔΠΘ,
Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω

Προς τον σκοπό αυτόν θα συσχετισθεί η πιλοτική δίκη με το δικαίωμα δικαστικής προστασίας των διαδίκων, ώστε να διευκρινισθεί αν αυτή αποτελεί άσκηση αυτού του θεμελιώδους δικονομικού δικαιώματος (βλ. κάτωθι, υπό II). Βάσει της απάντησης σε αυτό το βασικό ερώτημα θα εξετασθούν ορισμένες επί της αρχής αντιρρήσεις σχετικά με τη συνταγματικότητα των κρίσιμων δικονομικών ρυθμίσεων, εστιασμένες ειδικώς στη συνταγματικότητα της επίλυσης από το Συμβούλιο Επικρατείας του εκάστοτε κρίσιμου νομικού ζητήματος (βλ. κάτωθι, υπό III). Τέλος, θα αναδειχθούν ορισμένα σημεία στα οποία, κατά τη γνώμη του γράφοντος, τίθεται ζήτημα συνταγματικότητας και μπορούν να επέλθουν νομοθετικές μεταβολές που δεν αλλοιώνουν την *ratio* του θεσμού ούτε θίγουν την πρακτική αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του (βλ. κάτωθι, υπό IV).

II. ΜΗ ΑΣΚΗΣΗ ΑΥΤΟΤΕΛΟΥΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΔΙΚΗ

Η απονομή της δικαιοσύνης έχει δύο όψεις: Πρώτον, αποτελεί άσκηση των θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων (20 παρ. 1 και 8 Σ.) και, δεύτερον, συνιστά θεσμική εγγύηση συμπληρούμενη από τις οργανωτικές της δικαστικής εξουσίας συνταγματικές διατάξεις των άρθρων 87 επ.². Καθώς τα υποκειμενικά και τα αντικειμενικά πεδία εφαρμογής των δύο θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι παράλληλα,³ ο συσχετισμός τους με την πιλοτική δίκη πρέπει να είναι κοινός. Τούτο σημαίνει ότι πρέπει να εξετασθεί αν η πιλοτική δίκη συνιστά άσκηση αυτοτελούς δικαιώματος δικαστικής προστασίας ή αν η διεξαγωγή της εντάσσεται σε ή συσχετίζεται με το ήδη ασκηθέν δια του κυρίου ενδίκου βοηθήματος. Για την απάντηση σε αυτό το ερώτημα κρίσιμες είναι ιδίως οι εξής επισήμανσεις:

α) Το έναυσμα της πιλοτικής δίκης δύναται, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 1 του ν. 3900/2010⁴, να είναι η υποβολή προς το Συμβούλιο της Επικρατείας προδικαστικού ερωτήματος από τακτικό διοικητικό δικαστήριο ενώπιον του οποίου ανακύπτει ζήτημα γενικωτέρου ενδιαφέροντος με συνέπειες για ευρύτερο κύκλο προσώπων. Επομένως, η πιλοτική δίκη δεν εκκινεί κατ' ανάγκην με αίτημα κάποιου διαδίκου, δηλαδή κάποιου φορέα του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, αλλά δυνατόν να ανάγεται και σε πρωτοβουλία δικαστικής αρχής, άνευ συμμετοχής των διαδίκων στις διαδικαστικές ενέργειες προς έναρξή της.

β) Για τη διεξαγωγή πιλοτικής δίκης είναι αναγκαία η έκδοση σχετικής πράξεως της προβλεπόμενης τριμελούς επιτροπής του Συμβουλίου της Επικρατείας, δηλαδή η πιλοτική δίκη δεν αφετηριάζεται οπωσδήποτε με την υποβολή αιτήματος, αλλά η έναρξή της απόκειται στην αποδοχή του αιτήματος από το Συμβούλιο Επικρατείας, σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 εδ. α'.

γ) Στο εδ. α' της παρ. 1 προβλέπεται ότι με την πιλοτική δίκη «μπορεί να εισαχθεί» στο Συμβούλιο Επικρατείας «οποιοδήποτε ένδικο βοήθημα ή μέσο ενώπιον οποιουδήποτε διοικητικού δικαστηρίου».

δ) Το αίτημα για την υπαγωγή ενδίκου βοηθήματος ή μέσου σε πιλοτική δίκη μπορεί, σύμφωνα

² Βλ. Κ. Παπανικολάου, «Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας», σε Σπ. Βλαχόπουλος (επιμ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 2^η έκδ., 2022, παρ. 30, αρ. περιθ. 2, 24.

³ Για τον συσχετισμό των δύο θεμελιωδών δικαιωμάτων βλ. Κ. Παπανικολάου, «Το δικαίωμα στον νόμιμο δικαστή», σε Σπ. Βλαχόπουλος (επιμ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 2^η έκδ., 2022, παρ. 29, ιδίως αρ. περιθ. 2, 3, καθώς και του ιδίου, «Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας», ό.π., ιδίως αρ. περιθ. 8.

⁴ Εφ' εξής οι παραπομπές σε αριθμούς διατάξεων χωρίς ένδειξη του νόμου στον οποίο αυτές εντάσσονται αφορούν τον ν. 3900/2010.

με το άρθρο 1 παρ. 1 εδ. α', να υποβληθεί παρ' «ενός των διαδίκων». Επομένως, η εν λόγω δίκη μπορεί να εκκινήσει και κατόπιν αιτήματος της καθ' ης το ένδικο βοήθημα διοικητικής αρχής.

ε) Όπως έχει κριθεί⁵, η παραίτηση του προσφεύγοντος από το ένδικο βοήθημα ενώπιον διοικητικού δικαστηρίου, το οποίο έχει εισαχθεί σε πιλοτική δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, επάγεται αυτόθροα την κατάργηση της δίκης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά το άρθρο 30 παρ. 1 του π.δ. 18/1989.

στ) Όπως έχει κριθεί⁶, στην πιλοτική δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι κατ' αρχήν εφαρμοστέοι οι δικονομικοί κανόνες υπό τους οποίους θα εξεδίκαζε την υπόθεση προς επίλυση της διαφοράς το τακτικό διοικητικό δικαστήριο ενώπιον του οποίου έχει ασκηθεί το ένδικο βοήθημα ή μέσο.

Από τις ανωτέρω έξι επισημάνσεις προκύπτουν τα εξής επιχειρήματα στήριξης του κάτωθι εξαγόμενου συμπεράσματος αναφορικά με το προκείμενο ζήτημα:

α) Η πιλοτική δίκη δεν προϋποθέτει την υποβολή αιτήματος από φορέα του δικαιώματος δικαστικής προστασίας και, επομένως, η διεξαγωγή της –τουλάχιστον στις περιπτώσεις μη υποβολής τοιούτου αιτήματος– δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι βασίζεται σε άσκηση δικονομικού δικαιώματος (του κοινού δικαίου) δια του οποίου ασκείται το θεμελιώδες δικονομικό δικαίωμα, και μάλιστα κατά την έκφασή του ως ελευθερίας⁷, η οποία προεχόντως χαρακτηρίζει την κατ' ενάσκησή του κάταρξη της δίκης.

β) Ακόμη και στις περιπτώσεις υποβολής σχετικού αιτήματος από φορέα του δικαιώματος δικαστικής προστασίας η διεξαγωγή της πιλοτικής δίκης εξαρτάται από σχετική απόφαση δικαστικού οργάνου, της τριμελούς επιτροπής του Συμβουλίου της Επικρατείας, δια της οποίας και μόνον άρχεται η διαδικασία της πιλοτικής δίκης⁸. Επομένως, το σχετικό αίτημα ενός διαδίκου (ενώπιον τακτικού διοικητικού δικαστηρίου) δεν τον καθιστά και διάδικο ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας ούτε επάγεται, ωσάν αφετήρια διαδικαστική πράξη, την διεξαγωγή πιλοτικής δίκης, όπως θα ήρμοζε σε περίπτωση που το αίτημα ενείχε την προβολή αξίωσης εννόμου προστασίας κατά τα κρατούντα υπό το άρθρο 20 παρ. 1 Σ.

γ) Από το ίδιο το γράμμα του άρθρου 1 παρ. 1 εδ. α' προκύπτει ότι η, (και) κατόπιν αιτήματος, διεξαγωγή πιλοτικής δίκης δεν συνιστά μια δίκη επί αυτοτελούς ενδίκου βοηθήματος ή μέσου, αλλά σε αυτήν εισάγεται το ήδη ασκηθέν ενώπιον του τακτικού διοικητικού δικαστηρίου ένδικο βοήθημα ή μέσο⁹. Εξάλλου, η «εισαγωγή» δεν μπορεί να σημαίνει δογματικώς κάποια ανακαίνωση του ήδη ασκηθέντος ενδίκου βοηθήματος ή μέσου περιάγουσα αυτό στη θέση εισιτηρίου διαδικαστικού γεγονότος× μια τέτοια ερμηνευτική εκδοχή θα χαρακτηριζόταν από φορμαλισμό άνευ ουσιαστικού δογματικού βάθους.

⁵ Βλ. ΣτΕ 1834/2021 (Ολομ.): σκ. 6.

⁶ Βλ. ΣτΕ 1118/2014 (Ολομ.): σκ. 4, όπου νομολογείται ότι με εξαίρεση τα ζητήματα πληρεξουσιότητας για τα οποία εφαρμοστέο είναι το άρθρο 27 του π.δ. 18/1989, το Συμβούλιο της Επικρατείας εφαρμόζει «κατά τα λοιπά, ως προς το παραδεκτό και το βάσιμο του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου, τις ισχύουσες για το ένδικο βοήθημα ή μέσο οικείες διατάξεις».

⁷ Βλ. Κ. Παπανικολάου, *Η συνταγματική θεμελίωση της κοινοτικής επιρροής στο δικονομικό δίκαιο*, 2009, σελ. 367.

⁸ Κατά τον Φ. Αρναούτογλου, *Η «πρότυπη» ή «πιλοτική» δίκη ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας*, 2012, σελ. 67 (παρ. 123), το αίτημα αφορά την παροχή άδειας από την τριμελή επιτροπή ως όργανο διοίκησης του δικαστηρίου.

⁹ *Ibidem*, σελ. 191-193 (παρ. 391-393, 395), κατά τον οποίο με την πιλοτική δίκη εισάγεται η όλη υπόθεση στο Συμβούλιο της Επικρατείας.

δ) Αν η αίτηση για εισαγωγή της διαφοράς σε πιλοτική δίκη συνιστούσε άσκηση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, θα έπρεπε να αφορά μια ουσιαστική επίδικη έννομη σχέση αγόμενη προς διάγνωση αυτοτελώς ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ενόψει, όμως, της ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας από τους διοικουμένους, η οποία συνάπτεται, μεταξύ άλλων, προς την ιδιαιτερότητα των εννόμων συνεπειών των διοικητικών πράξεων κατά το ουσιαστικό διοικητικό δίκαιο, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι δι' αιτήσεως του καθ' ου διαδίκου ασκείται κάποια αυτοτελής αίτηση δικαστικής προστασίας, διότι αυτή θα εστερείτο ουσιαστικού αντικειμένου. Καθώς δε η διαδικαστική σημασία της αίτησης ως άσκησης αυτοτελούς συνταγματικού δικαιώματος ή όχι δεν μπορεί να εξαρτάται από το τυχαίο γεγονός της δικονομικής θέσης του διαδίκου που λαμβάνει τη σχετική διαδικαστική πρωτοβουλία, είναι συνεπές να θεωρηθεί ότι η δικονομική ανάλυση παραμένει η αυτή και στην περίπτωση υποβολής αιτήσεως από τον διάδικο που έχει ασκήσει δικαίωμα δικαστικής προστασίας δια της υποβολής του ενδίκου βοηθήματός του ενώπιον του τακτικού διοικητικού δικαστηρίου.

ε) Αν δια της πιλοτικής δίκης ασκούσαν αυτοτελές δικαίωμα δικαστικής προστασίας, η παραίτηση του προσφεύγοντος διαδίκου από το ένδικο βοήθημα ή μέσο μετά την εισαγωγή του στην πιλοτική δίκη ενώπιον του Συμβουλίου Επικρατείας θα έπρεπε να αφήνει ανεπηρέαστη την πιλοτική δίκη, ιδίως στις περιπτώσεις που η πιλοτική δίκη θα είχε εκκινήσει κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος ή αιτήσεως ετέρου διαδίκου. Θα έπρεπε δηλαδή να θεωρηθεί ότι το αντικείμενο της πιλοτικής δίκης –εκ του γενικωτέρου ενδιαφέροντός του και των συνέπειών του για ευρύτερο κύκλο προσώπων– έχει αποσπασθεί της ελευθερίας διαθέσεως του παραιτουμένου διαδίκου και ότι η δίκη θα συνεχισθεί ως προς την επίλυση του νομικού ζητήματος, η οποία θα αναπτύξει τις έννομες συνέπειές της για τις λοιπές, ανασταλείσες δίκες. Άλλως, εάν ήθελε θεωρηθεί ότι η επιβίωση μιας δίκης επί νομικού ζητήματος άνευ εκκρεμούς διαφοράς δεν μπορεί να γίνει δεκτή στην έννομη τάξη μας, η μόνη οδός επιβιώσεως της πιλοτικής δίκης θα ήταν να κριθεί ότι, κατόπιν της ενάρξεώς της, ο διάδικος κωλύεται να παραιτηθεί από το ένδικο βοήθημα εγέρσεως της έννομης διαφοράς. Σε μια τέτοια περίπτωση, πάντως, θα ατονούσε η διάσταση της διοικητικής δίκης ως ικανοποίησης του δικαιώματος δικαστικής προστασίας του μη δυναμένου να παραιτηθεί διαδίκου, καθώς η υποχρεωτική συνέχιση της δίκης από αυτόν θα προσέδιδε στις σχετικές διαδικαστικές πράξεις του τον χαρακτήρα λειτουργήματος προς επίλυση του γεννηθέντος, επ' αφορμή της δίκης του διαφοράς, νομικού ζητήματος γενικωτέρου ενδιαφέροντος. Είναι φανερό ότι η επικράτηση οιασδήποτε των δύο αυτών ερμηνευτικών εκδοχών, δηλαδή της δίκης άνευ διαφοράς ή του λειτουργήματος, κατατείνουσα στην παντί τρόπο διατήρηση της πιλοτικής δίκης κατ' ανεξάρτησή της από τον προσφεύγοντα διάδικο θα απέκλειε την εδώ ερευνώμενη άσκηση αυτοτελούς δικαιώματος δικαστικής προστασίας δια της πιλοτικής δίκης, αφού θα εξέπιπτε η τοιαύτη συνταγματική διάσταση και του αρχικώς ασκηθέντος ενδίκου βοηθήματος ή μέσου. Για αυτό τον λόγο, είναι συνεπές η παραίτηση από το εισαχθέν στο Συμβούλιο της Επικρατείας ένδικο βοήθημα ή μέσο να επάγεται την κατάργηση της πιλοτικής δίκης, διότι πλέον δεν υφίσταται επίδικη διοικητική διαφορά.

στ) Εάν το Συμβούλιο Επικρατείας εξεδίκαζε, στο πλαίσιο της πιλοτικής δίκης, μια διαφορά (ως προς το νομικό ζήτημα γενικωτέρου ενδιαφέροντος) με αυτοτέλεια έναντι της εκκρεμούσης ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου (πλήρους) διαφοράς, δεν θα υπήρχε λόγος μη εφαρμογής των δικονομικών κανόνων του Συμβουλίου της Επικρατείας που συνάπτονται προς την ιδιαιτερότητα των ενώπιόν του διαφορών. Απεναντίας, η κατ' αρχήν εφαρμογή από το Συμβούλιο της Επικρα-

τείας της δικονομίας των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, όταν επιλαμβάνεται της επιλύσεως νομικού ζητήματος με πιλοτική δίκη, αρμόζει στην θεώρησή της ενώπιόν του δίκης ως αφορώσης το ένδικο βοήθημα ή μέσο που εκκρεμεί ενώπιον του τακτικού διοικητικού δικαστηρίου –και πλέον, ως προς το νομικό ζήτημα, ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας– και όχι κάποια αυτοτελή αίτηση δικαστικής προστασίας.

Με βάση τα ανωτέρω έξι επιχειρήματα μπορεί να υποστηριχθεί βεβαίως η θέση ότι η πιλοτική δίκη δεν συνάπτεται προς κάποια αυτοτελή άσκηση δικαιώματος δικαστικής προστασίας αλλά υπάγεται στα θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα που έχουν ήδη ασκηθεί με τα ένδικα βοηθήματα ή μέσα που εισάγονται πιλοτικώς ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας.

ΙΙΙ. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΔΙΚΗΣ ΩΣ ΘΕΣΜΟΥ ΔΕΣΜΕΥΤΙΚΗΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΝΟΜΙΚΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΓΕΝΙΚΩΤΕΡΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

Με βάση το ανωτέρω, υπό ΙΙ, ενδιάμεσο συμπέρασμα περί μη ασκήσεως αυτοτελούς δικαιώματος δικαστικής προστασίας στην πιλοτική δίκη, οι ρυθμίσεις που διέπουν αυτόν τον δικονομικό θεσμό είναι εξεταστέες ως προς τη συνταγματικότητά τους αναφορικά με τα θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα που ασκούνται δια των ενδίκων βοηθημάτων ή μέσων ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων και των οποίων η εκδίκαση εισάγεται στο Συμβούλιο της Επικρατείας δια της πιλοτικής δίκης. Είναι δηλαδή εξεταστέο αν η απόσπαση της επίλυσης της διοικητικής διαφοράς, κατά το μέρος που αυτή άγεται ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, και η συνακόλουθη αναστολή ετέρων συναφών δικών ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων προς δέσμευση των τελευταίων από την επικείμενη πιλοτική κρίση του Συμβουλίου της Επικρατείας παραβιάζει το δικαίωμα δικαστικής προστασίας ή/και το δικαίωμα στον νόμιμο δικαστή, ως προς αυτές τις τοιουτοτρόπως εισαγόμενες στο Συμβούλιο της Επικρατείας δίκες και τις λοιπές, συναφώς αναστελλόμενες, ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων δίκες. Ειδικότερα, οι κρίσιμες ρυθμίσεις αναφορικά με την πιλοτική δίκη, επί των οποίων διαμορφώνεται ο προβληματισμός σχετικά με την συμβατότητα του θεσμού προς τα θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα, είναι οι εξής:

α) Από της δημοσιεύσεως της πράξεως της τριμελούς επιτροπής του Συμβουλίου της Επικρατείας, δια της οποίας το ένδικο βοήθημα ή μέσο εισάγεται στο Συμβούλιο της Επικρατείας, αναστέλλεται η εκδίκαση από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια εκκρεμών υποθέσεων στις οποίες τίθεται το ίδιο γενικωτέρου ενδιαφέροντος ζήτημα (άρθρο 1 παρ. 1 εδ. δ΄).

β) Μετά την επίλυση του νομικού ζητήματος από το Συμβούλιο της Επικρατείας, οι ανασταλείσες υποθέσεις εισάγονται προς κρίση σε συμβούλιο κατά το άρθρο 126^Α Κ.Δ.Δ., εφόσον σε αυτές τίθεται μόνο το εν λόγω ζήτημα ως κρίσιμο για την επίλυση των οικείων διαφορών (άρθρο 1 παρ. 3).

γ) Η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας δεσμεύει τους διαδίκους της ενώπιόν του δίκης, συμπεριλαμβανομένων των παρεμβάντων, τόσο στις περιπτώσεις που η πιλοτική δίκη έχει διεξαχθεί κατόπιν σχετικού αιτήματος διαδίκου όσο και στις περιπτώσεις στις οποίες αυτή είναι συνέπεια προδικαστικού ερωτήματος (άρθρο 1 παρ. 1 εδ. στ΄ και παρ. 2).

δ) Μετά την επίλυση του κρίσιμου νομικού ζητήματος γενικωτέρου ενδιαφέροντος το Συμβούλιο της Επικρατείας «μπορεί να παραπέμψει το ένδικο βοήθημα ή μέσο στο αρμόδιο διοικητικό δικαστήριο» (άρθρο 1 παρ. 1 εδ. γ΄). Τούτο σημαίνει ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας δύναται και να μη παραπέμψει την, κατά τα λοιπά, επίλυση της επίδικης διαφοράς, αλλά να τη διακρατήσει

προς έκδοση οριστικής αποφάσεως για αυτήν εν όλω βάσει της κρίσεώς του επί του επιλυομένου νομικού ζητήματος.

Στο πλαίσιο των ανωτέρω κρίσιμων ρυθμίσεων τίθεται το ερώτημα αν είναι σύμφωνη με τα θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα η δεσμευτική επίλυση ενός νομικού ζητήματος, δηλαδή η διαμόρφωση της μείζονος προτάσεως του δικανικού συλλογισμού είτε επί της όλης διαφοράς είτε επί ενός μερικού ζητήματος (π.χ. δικονομικής φύσεως), από δικαστήριο άλλο από αυτό που ορίζεται στον νόμο ως αρμόδιο για την επίλυση της διαφοράς μεταξύ των διαδίκων, και μάλιστα με επέκταση της δεσμευτικότητας της κρίσης του Συμβουλίου της Επικρατείας και επί όλων των λοιπών δικών στις οποίες τίθεται το αυτό νομικό ζήτημα. Το ερώτημα δεν αφορά μόνο το δικαίωμα του νόμιμου δικαστή αλλά και το δικαίωμα ακρόασης και έννομης προστασίας, το οποίο εννοείται σε αναφορά προς τον νόμιμο δικαστή εις τον οποίον απευθύνονται οι διάδικοι εντός της διαλεκτικής της δίκης¹⁰.

Για να απαντηθεί το ερώτημα της συνταγματικότητας αυτής της διάσπασης του δικαιοδοτείν, πρέπει να εστιάσουμε την προσοχή μας στον σκοπό της πιλοτικής δίκης και στη συνάφειά του με το δικαίωμα δικαστικής προστασίας. Ο βασικός σκοπός της πιλοτικής δίκης, πέραν της επιρροής της στην οικονομία της δίκης και την ταχύτητα της απονομής της δικαιοσύνης σε συστημικό επίπεδο¹¹, είναι η ενότητα της νομολογίας και της εφαρμογής του δικαίου¹². Αυτός ο σκοπός αφορά οπωσδήποτε το δημόσιο συμφέρον και υπηρετείται από δικονομικούς θεσμούς που ήδη υφίσταντο στην έννομη τάξη μας προ της πιλοτικής δίκης. Είναι αναμφίβολος ο ενοποιητικός ρόλος της αναιρετικής νομολογίας¹³, ενώ στην διοικητική δικονομία το ίδιο μπορεί να υποστηριχθεί και για την εφετειακή νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας επί ακυρωτικών διαφορών. Αυτή η ενότητα της νομολογίας ως σκοπός της αιτήσεως αναιρέσεως και της εφέσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας έχει υπογραμμισθεί και με τους μείζονες περιορισμούς που ετέθησαν ως προς τις προϋποθέσεις παραδεκτού αυτών των ενδίκων μέσων σε συνάρτηση προς

¹⁰ Βλ. Κ. Παπανικολάου, «Το δικαίωμα στον νόμιμο δικαστή», ό.π., ιδίως αρ. περιθ. 2, 3 σε συνδυασμό με του ίδιου, «Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας» ό.π., αρ. περιθ. 14.

¹¹ Στο ατομικό επίπεδο απονομής της δικαιοσύνης, δηλαδή κυρίως επί της επίδικης διαφοράς που άγεται ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, πιθανόν ο χρόνος που απαιτείται να είναι μείζων, ιδίως στις περιπτώσεις που η υπόθεση εισάγεται στο Συμβούλιο της Επικρατείας μετά την παρέλευση σημαντικού χρονικού διαστήματος από την έναρξη της εκκρεμοδικίας και εν συνεχεία το Συμβούλιο Επικρατείας επιλύει μόνον το νομικό ζήτημα, χωρίς να διακρατεί την διαφορά, και παραπέμπει στο τακτικό διοικητικό δικαστήριο. Από την άλλη πλευρά, η τυχόν έναρξη της πιλοτικής δίκης ολίγον μετά την εκκρεμοδικία ενώπιον του τακτικού διοικητικού δικαστηρίου και η έκδοση αποφάσεως επί της διαφοράς εν όλω μπορεί να αποβεί εις όφελος της ταχύτητας απονομής της δικαιοσύνης και σε αυτό το ατομικό επίπεδο.

¹² Αναφορικά με αυτούς τους σκοπούς της πιλοτικής δίκης βλ. την αιτιολογική έκθεση του ν. 3900/2010, σελ. 2, όπου χαρακτηριστικά σημειώνονται τα εξής: «Κρίνεται, συνεπώς, ότι θα επιτευχθεί ιδιαίτερη επιτάχυνση στην απονομή της δικαιοσύνης αν, σε θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος που, ως εκ της φύσεώς τους, αφορούν πολύ κόσμο, δοθεί η δυνατότητα τόσο στους διαδίκους, Υπουργό και ιδιώτες, όσο και στα διοικητικά δικαστήρια να απευθύνονται απ' ευθείας στο Συμβούλιο της Επικρατείας, ώστε αυτό να χαράσσει σύντομα, μια ώρα αρχύτερα, μια νομολογιακή γραμμή» (προσθ. πλαγιογραμ.).

¹³ Βλ. αιτιολογική έκθεση του ν. 3900/2010, σελ. 2, όπου για το Συμβούλιο της Επικρατείας λέγεται ότι «ως λόγω ύπαρξης έχει, ακριβώς, την ενότητα της νομολογίας». Πάντως, για την τελεολογική διεκκυστίδα της αναιρέσεως μεταξύ ατομικής απονομής της δικαιοσύνης και ενότητας της νομολογίας βλ. Σπ. Τσαντίνη, *Η διάκριση πραγματικού και νομικού ζητήματος στο δίκαιο της αναιρέσεως κατά τον ΚΠολΔ*, 2022, σελ. 79 επ.

την εκάστοτε υφιστάμενη νομολογία, σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις του ν. 3900/2010¹⁴, ανεξαρτήτως των όποιων επιφυλάξεων μπορούν να εκφραστούν ως προς τις συνέπειες και αυτών των εξαιρετικά σημαντικών διατάξεων για το δικαίωμα δικαστικής προστασίας ή ακόμη και στο πλαίσιο αναστοχασμού –αναγκαίου και στην περίπτωση αυτή μετά την πάροδο χρόνου άνω της δεκαετίας– αναφορικά με την εκπλήρωση ή μη των επιδιωκόμενων σκοπών ως προς την εν όλω απονομή της δικαιοσύνης. Προς τον ίδιο ενοποιητικό σκοπό δημοσίου συμφέροντος κατατείνουν, άλλως τε, και δικονομικοί θεσμοί επίλυσης νομικών ζητημάτων ανακυπτόντων σε συγκεκριμένες διαφορές χωρίς να επηρεάζεται η επίλυση της εκάστοτε διαφοράς που παρέχει την αφορμή για την ενεργοποίηση αυτών των δικονομικών θεσμών: Πρόκειται η αναίρεση υπέρ του νόμου «χωρίς αποτέλεσμα μεταξύ των διαδίκων» (άρθρο 53 παρ. 5 του π.δ. 18/1989) και η έφεση υπέρ του νόμου (άρθρο 58 παρ. 4 του π.δ. 18/1989), δηλαδή ένδικα μέσα που ασκούνται ακόμη και επί αποφάσεων μη υποκειμένων σε αναίρεση ή ανεκκλήτων¹⁵.

Ωστόσο, η ενότητα της νομολογίας και εφαρμογής του δικαίου δεν είναι μόνον υπερατομικός σκοπός, αφού η ασφάλεια δικαίου δεν συνάπτεται μόνο με το δημόσιο συμφέρον αλλά και με τα ατομικά δικαιώματα. Άλλωστε, η θεώρηση της ενότητας μόνο ως σκοπού δημοσίου συμφέροντος δεν θα μπορούσε να δικαιολογήσει κάμψη του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, το οποίο δεν επιδέχεται περιορισμούς αλλά μόνο νομοθετικούς προσδιορισμούς χάριν της πλήρους και αποτελεσματικής άσκησης του¹⁶. Μάλιστα, ιδίως υπό την κατοχύρωσή του ως δικαιώματος σε δίκαια δίκη κατά το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα επιτάσσει, εκτός των άλλων, την ενότητα της νομολογίας, για την οποία αναγνωρίζονται ιδιαίτερα καθήκοντα στα ανώτατα δικαστήρια, χάριν της ασφάλειας δικαίου και της σταθερότητας των νομικών καταστάσεων, ώστε να μη προκαλείται νομική αβεβαιότητα και κλονισμός της εμπιστοσύνης των πολιτών¹⁷. Επομένως, εφόσον η πιλοτική δίκη ενώπιον του ανωτάτου διοικητικού δικαστηρίου υπηρετεί την ενότητα της νομολογίας, δικαιολογείται κατ' αρχήν ως θεσμός πληρών αυτή την έκφανση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας. Κατά τούτο, δεν αποτελεί περιορισμό αλλά προσδιορισμό του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, ο οποίος βεβαίως ελέγχεται ως προς τη δι' αυτού διασφαλιζόμενη αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας¹⁸. Το κρίσιμο, λοιπόν, είναι ότι δεν πρόκειται θεσμός κατ' αρχήν ασύμβατος με τα θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα, αλλά αντιθέτως θεσμός που μπορεί να υπηρετεί εγγυητικώς τη δικαστική προστασία με όρους βεβαιότητας δικαίου.

Εξάλλου, οι όποιες επί της αρχής αντιρρήσεις έναντι της συνταγματικότητας του θεσμού ως διασπώντος την ενότητα του δικαιοδοτούντος οργάνου και παρεισάγοντος κατά περίπτωση – τουλάχιστον μερική– αρμοδιότητα δικαστηρίου άλλου από το οριζόμενο βάσει των γενικών και αφηρημένων κριτηρίων του δικονομικού νόμου θα τελούσαν σε αντίφαση προς την αποδοχή της

¹⁴ Βλ. την αιτιολογική έκθεση του ν. 3900/2010, σελ. 3, όπου σημειώνεται ότι: «Ενόψει δε του ότι βασικός σκοπός του Δικαστηρίου [ενν.: του Συμβουλίου της Επικρατείας] είναι η ενότητα της νομολογίας, τα ένδικα αυτά μέσα είναι παραδεκτά μόνον όταν δεν υπάρχει ακόμη νομολογία, είτε όταν υπάρχει αντίθεση της προσβαλλομένης απόφασης προς την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ή άλλου ανωτάτου δικαστηρίου, είτε προς ανέκκλητη απόφαση διοικητικού δικαστηρίου».

¹⁵ Βλ. Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 3^η έκδ., 2018, αρ. περιθ. 1321, 1252, αντιστοίχως.

¹⁶ Βλ. Κ. Παπανικολάου, «Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας», ό.π., αρ. περιθ. 24-25.

¹⁷ Βλ. αποφάσεις ΕΔΔΑ της 23.05.2019 επί της υποθ. *Σινέ Τσαγκαράκης Α.Ε.Ε.* κ. *Ελλάδος* (no. 17257/13), παρ. 57, καθώς και της 06.12.2007 επί της υποθ. *Βεϊαν κ. Ρουμανίας* (no. 30658/05), παρ. 36-40.

¹⁸ Βλ. Κ. Παπανικολάου, «Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας», ό.π., αρ. περιθ. 27.

συνταγματικότητας των προδικαστικών ερωτημάτων προς το ΔΕΕ και της αντίστοιχης δέσμευσης από τις αποφάσεις του υπερεθνικού δικαστηρίου. Εάν είναι κατ' αρχήν συμβατή με το δικαίωμα δικαστικής προστασίας η διαδικασία των προδικαστικών ερωτημάτων ενώπιον του ΔΕΕ και η αντίστοιχη δέσμευση εκ των προδικαστικών αποφάσεών του, το αυτό πρέπει να γίνει δεκτό και ως προς την πιλοτική δίκη για την επίλυση των νομικών ζητημάτων. Η ενότητα της νομολογίας και η βεβαιότητα δικαίου δεν αποτελούν απλώς συνθήκες για την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου ως κανόνα σύγκρουσης¹⁹ αλλά είναι εν γένει εγγυήσεις του ίδιου του δικαιώματος δικαστικής προστασίας. Διαφορετική θέση θα ήταν εμφανώς αντιφατική, όπως θα αναδεικνυόταν παραστατικά σε περιπτώσεις στις οποίες το Συμβούλιο Επικρατείας, προκειμένου να αποφανθεί επί του ενώπιον του τιθεμένου νομικού ζητήματος σε πιλοτική δίκη, απευθύνει σχετικό προδικαστικό ερώτημα στο ΔΕΕ²⁰. Σε μια τέτοια περίπτωση, δεν θα μπορούσε να ξεπερασθεί η δογματική απορία της τυχόν έγερσης αντιρρήσεων συνταγματικότητας κατά της αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας να αποφανθεί επί του νομικού ζητήματος, ενώ καμμία τέτοια αντίρρηση δεν θα εγειρόταν για τη σχετική αρμοδιότητα του ΔΕΕ. Αν, δηλαδή, γινόταν δεκτή η αντισυνταγματικότητα της πιλοτικής δίκης, η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας θα έπρεπε να θεωρηθεί μη δεσμευτική, ενώ αντιθέτως η στηριζόμενη στο οικείο προδικαστικό ερώτημα απόφαση του ΔΕΕ θα ήταν δεσμευτική^{*} εκτός, βεβαίως, αν αμφισβητείτο και η ίδια η απόφαση του ΔΕΕ, διότι θα είχε εκδοθεί κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος στο πλαίσιο πιλοτικής δίκης.

Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι κατ' αρχήν ο θεσμός της πιλοτικής δίκης δεν αντιβαίνει στα θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα, αλλά τουναντίον, καθ' όσον υπηρετεί την ενότητα της νομολογίας ως έκφανση της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, αποτελεί θεσμό δια του οποίου το κράτος εκπληροί τις εγγυητικές των θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων υποχρεώσεις του.

IV. ΕΠΙΦΥΛΑΞΕΙΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΟΡΙΣΜΕΝΩΝ ΡΥΘΜΙΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΔΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ

Ενώ κατ' αρχήν δεν τίθεται ζήτημα συνταγματικότητας της πιλοτικής δίκης εκ μόνης της δικαιοδοτικής διασπάσεως που επέρχεται δια της δεσμευτικής κρίσεως του Συμβουλίου της Επικρατείας επί του νομικού ζητήματος γενικωτέρου ενδιαφέροντος, επιφυλάξεις μπορούν να εκφρασθούν αφενός ως προς την πέραν της επίλυσης του νομικού ζητήματος κατά περίπτωση διεύρυνση της αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Επικρατείας, αφετέρου ως προς τη μη ακρόαση απάντων των διαδίκων προ της εισαγωγής μιας υποθέσεως σε πιλοτική δίκη.

Όπως προεξετέθη, το Συμβούλιο της Επικρατείας δύναται να μην περιορισθεί στην επίλυση του

¹⁹ Για την αρχή (ή αξίωση) της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου ως κανόνα σύγκρουσης, δηλαδή άρσης των εν δυνάμει αντινομιών, βλ. Α. Παπαδοπούλου, *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: το ζήτημα της 'υπεροχής'*, 2009, σελ. 55 επ., ιδίως 57.

²⁰ Βλ., ενδεικτικώς, ΣτΕ 1305/2017, που αφορά πιλοτική δίκη επί αιτήσεων ακυρώσεως βάσει του ν. 3886/2010 αναφορικά με το ζήτημα της συμφωνίας του άρθρου 63 του ν. 4430/2016 με το ενωσιακό δίκαιο. Το Συμβούλιο της Επικρατείας απηύθυνε προς το ΔΕΕ προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με την έννοια τόσο διατάξεων της Οδηγίας 2014/24 (σε συνδυασμό με γενικές αρχές και διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου) όσο και του άρθρου 1 της δικονομικής οδηγίας 89/665.

τεθέντος νομικού ζητήματος αλλά να διακρατήσει την υπόθεση εν όλω και να εκδώσει οριστική και αμετάκλητη απόφαση επί του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου. Σε μια τέτοια περίπτωση, δηλαδή, η επίδικη διαφορά επιλύεται όχι από το τακτικό διοικητικό δικαστήριο που είναι το αρμόδιο κατά τους γενικούς κανόνες της διοικητικής δικονομίας, αλλά από το Συμβούλιο της Επικρατείας επ' ευκαιρία της ενώπιον αυτού θέσεως ενός κρίσιμου για την επίλυση της προκειμένης διαφοράς νομικού ζητήματος γενικωτέρου ενδιαφέροντος. Ακόμη και αν κάποιος υποστήριζε ότι και η σχετική αρμοδιότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας βασίζεται στους γενικούς και αφηρημένους κανόνες δικαίου του ν. 3900/2010, που του παρέχουν αυτή την εξουσία, πάντως δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι μια τέτοια αρμοδιότητα ασκείται *κατά περίπτωση* και χωρίς να προβλέπονται συγκεκριμένα κριτήρια ή προϋποθέσεις από τις οποίες να προκύπτει εκ των προτέρων με σαφήνεια ποιες υποθέσεις, μέσω του θεσμού της πιλοτικής δίκης, θα διακρατηθούν προς συνολική επίλυση από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Μια τέτοια κατά περίπτωση διακράτηση και συνολική επίλυση μιας διαφοράς συνιστά *εν τέλει υποκατάσταση του κατ' αρχήν αρμοδίου δικαστηρίου* από το ανώτατο δικαστήριο, *χωρίς να μπορεί να προβλεφθεί εκ των προτέρων* ποιες περιπτώσεις θα επιλυθούν από το ανώτατο δικαστήριο και ποιες όχι. Έναντι μιας τέτοιας *κατά περίπτωση και άνευ γενικών και αφηρημένων κριτηρίων υποκατάστασης* μπορούν να εκφραστούν βάσιμες επιφυλάξεις ως προς τη συμβατότητά της με το άρθρο 8 Σ. Μάλιστα, οι επιφυλάξεις για τη συνταγματικότητα της οικείας ρύθμισης του ν. 3900/2010 είναι εντονότερες έναντι αυτών που μπορούν για τους αυτούς λόγους να εκφραστούν και ως προς τη συνταγματικότητα του άρθρου 34 παρ. 1 του ν. 1968/1991, που επιτρέπει τη διακράτηση από το Συμβούλιο της Επικρατείας ακυρωτικών υποθέσεων του ν. 702/1977 αχθεισών αναρμοδίως ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου²¹, καθώς στο πλαίσιο της πιλοτικής δίκης δύνανται να διακρατούνται κατά περίπτωση και διαφορές ουσίας προς συνολική επίλυσή τους από το Συμβούλιο της Επικρατείας *κατ' απόκλιση από τη θεμελιωμένη στο άρθρο 95 παρ. 1 περ. γ' Σ. αρμοδιότητα των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων*²².

Η δεύτερη επιφύλαξη που μπορεί να εκφρασθεί ως προς τη συνταγματικότητα των επί μέρους ρυθμίσεων της πιλοτικής δίκης αφορά στην εισαγωγή του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου στο Συμβούλιο της Επικρατείας με πράξη της τριμελούς επιτροπής κατόπιν αιτήσεως ενός των διαδίκων και χωρίς η επιτροπή να ακροασθεί *et altera pars*²³. Βεβαίως, εφόσον το Συμβούλιο της Επικρατείας επιλύσει μόνον το νομικό ζήτημα παραπέμποντας κατά τα λοιπά την υπόθεση στο αρμόδιο τακτικό διοικητικό δικαστήριο δεν τίθεται, κατά τα ανωτέρω, ζήτημα παραβίασης του δικαιώματος στον νόμιμο δικαστή, οπότε δεν απαιτείται και η θέληση αμφοτέρων των διαδίκων ώστε να παρα-

²¹ Για τις επιφυλάξεις ως προς την συμβατότητα αυτής της διάταξης με το άρθρο 8 Σ. βλ. Κ. Παπανικολάου, «Το δικαίωμα στον νόμιμο δικαστή», ό.π., αρ. περιθ. 28. Μάλιστα, όπως παρατηρεί ο Ν. Νικολάκης, σε Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017, άρθρο 95, αρ. περιθ. 79, η νομολογιακώς τεθείσα προϋπόθεση του κατά νόμον εκκλητού της αποφάσεως που θα εκδιδόταν από το αρμόδιο τακτικό διοικητικό δικαστήριο, προκειμένου το Συμβούλιο Επικρατείας να επιτρέπεται να διακρατήσει την οικεία υπόθεση (ΣτΕ 735-736/2008, Ολομ.), «δεν εφαρμόζεται με συνέπεια από τα Τμήματα».

²² Για την συνταγματική ισορροπία της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ του Συμβουλίου της Επικρατείας και των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων βλ. Β. Σκουρή, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο Ι*, 2^η έκδ., 1996, παρ. 59 (σελ. 79-80).

²³ Βλ. ΣτΕ 3783/2014: σκ. 6-7, όπου, επί ισχυρισμού του Ελληνικού Δημοσίου ως εναγομένου ότι έπρεπε να έχει κληθεί προς ακρόαση από το Συμβούλιο της Επικρατείας αναφορικά με αίτηση του αντιδίκου μέρους για πιλοτική δίκη, κρίθηκε ότι η τριμελής επιτροπή αποφασίζει «εκ των ενόντων» και ότι η εισαγωγή υποθέσεως στο Συμβούλιο της Επικρατείας «είναι προς όφελος όλων των διαδίκων μερών», διότι «αποφεύγεται ο κίνδυνος εκδόσεως αντιφατικών αποφάσεων και επιταχύνεται η διαδικασία επίλυσεως των εκκρεμών διαφορών».

πεμφθεί το κρίσιμο νομικό ζήτημα στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Ακόμη και αν η πιλοτική δίκη θα διεξαχθεί χωρίς να εκφραστεί η θετική περί τούτου θέληση απάντων των διαδίκων, ουδείς στερείται του νομίμου δικαστή, εφόσον εν τέλει –μετά την επίλυση του νομικού ζητήματος– η οριστική απόφαση επί της εν όλω διαφοράς θα εκδοθεί από το αρμόδιο τακτικό διοικητικό δικαστήριο. Ωστόσο, η επίλυση του κρίσιμου νομικού ζητήματος από το Συμβούλιο της Επικρατείας, δηλαδή από δικαστήριο διαφορετικό του *judicis ordinarii*, παρεμένει ένα σημαντικό δικονομικό ζήτημα ως προς την επίλυση της διαφοράς, επί του οποίου πρέπει να έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν τις απόψεις του άπαντες οι διάδικοι κατ' ενάσκηση του κατοχυρωμένου στο άρθρο 20 παρ. 1 Σ. δικαιώματος ακροάσεως. Για αυτό τον λόγο, επιβάλλεται συνταγματικώς να εισαχθεί στάδιο ακροάσεως των διαδίκων από την τριμελή επιτροπή ενώπιον της οποίας εκκρεμεί αίτημα για πιλοτική δίκη. Μια τέτοια πρόβλεψη έχει ευστόχως συμπεριληφθεί στη μεταγενέστερη του ν. 3900/2010 διάταξη του άρθρου 20Α ΚΠολΔ, με την οποία εισήχθη ο θεσμός της πιλοτικής δίκης στην πολιτική δικονομία²⁴.

Συμπερασματικώς, παρά την κατ' αρχήν συνταγματικότητα του θεσμού της πιλοτικής δίκης, επιβάλλεται να θεραπευθούν ορισμένες δυσαρμονίες των επί μέρους ρυθμίσεων με τις επιταγές που απορρέουν από τα θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα: Πρώτον, πρέπει να καταργηθεί η δυνατότητα του Συμβουλίου της Επικρατείας να διακρατεί κατά περίπτωση τη διαφορά, μετά την επίλυση του νομικού ζητήματος γενικωτέρου ενδιαφέροντος, εκτός εάν δηλώνεται ρητώς ενώπιον του δικαστηρίου η θέληση απάντων των κυρίων διαδίκων για μια τέτοια απόκλιση από την αρμοδιότητα του νομίμου δικαστή. Δεύτερον, πρέπει να προβλεφθεί στάδιο ακροάσεως όλων των διαδίκων από την τριμελή επιτροπή του Συμβουλίου Επικρατείας που καλείται να αποφανθεί επί αιτήσεως για εισαγωγή κρίσιμου νομικού ζητήματος σε πιλοτική δίκη.

²⁴ Στο εδ. γ' του άρθρου 20Α παρ. 2 ΚΠολΔ προβλέπεται ότι: «Πριν από την έκδοση της πράξης, η Επιτροπή καλεί όλους τους διαδίκους, να εμφανισθούν ενώπιόν της και να εκθέσουν τις απόψεις τους αυτοπροσώπως ή με υπόμνημα, που κατατίθεται σε οριζόμενη από αυτήν προθεσμία».